

Handelingsgericht werken

SAMENWERKEN AAN SCHOOLSUCCES

Noëlle Pameijer, Anneleen Denys,
Benedikte Timbremont, Hugo Van de Veire

Dit boek geeft een antwoord op de vraag: hoe kunnen onderwijsprofessionals handelingsgericht samenwerken aan schoolsucces? Het onderbouwt de werkwijze en illustreert die met praktijkvoorbeelden, successen en valkuilen.

Handelingsgericht werken (HGW) concretiseert effectief onderwijs en effectieve leerlingenbegeleiding, zodat onderwijsprofessionals beter kunnen omgaan met de overeenkomsten en verschillen tussen leerlingen. HGW focust op schoolsucces voor alle leerlingen en draagt bij aan een professioneel en aangenaam werkklimaat en een constructieve communicatie met collega's, leerlingen, ouders, CLB-medewerkers en andere deskundigen die de school ondersteunen. HGW is een werkwijze waarbij leerkrachten, zorgcoördinatoren, leerlingenbegeleiders, directies en andere deskundigen in en om de school handelen volgens zeven uitgangspunten.

1. HGW is doelgericht.
2. HGW gaat om wisselwerking en afstemming.
3. Onderwijsbehoeften staan centraal.
4. Leerkrachten maken het verschil, ouders doen er evenzeer toe.
5. Positieve aspecten van leerlingen, leerkrachten en ouders zijn van groot belang.
6. De betrokkenen werken constructief samen.
7. De werkwijze is systematisch en transparant.

Gezamenlijk bieden de uitgangspunten een *wenselijk kader*, ofwel een *ideale werkwijze*. Een schoolteam kan ervoor kiezen die na te streven in de dagelijkse praktijk. HGW is succesvol geïmplementeerd als alle zeven uitgangspunten dagelijks tot hun recht komen en zichtbaar zijn in het onderwijs en de leerlingenbegeleiding.

HGW toepassen vereist niet alleen grondige kennis en uiteenlopende vaardigheden, het vereist ook een bepaalde basishouding. Voor sommigen betekent dat een omslag in attitude:

- Van 'de schuld' bij de leerling en zijn ouders leggen → als professional in de spiegel kijken: wat kan ik doen zodat het de leerling en zijn ouders wél lukt om ...?
- Van probleemgericht praten → oplossingsgericht handelen.

Doel van dit boek

Het doel van dit boek is up-to-date kennis over HGW te verschaffen. Het wil inspireren en motiveren tot het uitproberen van HGW. Alleen door HGW toe te passen, ermee te ‘worstelen’, krijg je zicht op wat bij jou past en wat waardevol is in jouw werksetting. Betrek collega’s, leerlingen en ouders bij het experimenteren met HGW en vraag hen gericht om feedback. Zo ervaar je wat al dan niet werkt en leer je elke dag weer bij.

Dit boek beantwoordt onder meer de volgende vragen:

- Wat is HGW precies en waarop is het gebaseerd?
- Waarom zou je handelingsgericht(er) willen werken?
- Hoe draagt HGW bij aan effectief onderwijs?
- Wanneer werkt een team handelingsgericht?
- Wat maakt de implementatie in de ene school succesvol en in de andere moeizaam?

Doelgroep

Dit boek is bedoeld voor alle onderwijsprofessionals in het basis- en secundair onderwijs. De primaire doelgroep betreft het schoolteam met onder andere leerkrachten, zorgcoördinatoren, leerlingenbegeleiders en directie. Daarnaast is het ook interessant voor partners die nauw samenwerken met de school, zoals CLB-medewerkers, pedagogisch begeleiders en ondersteuners.¹

Vanwege de recente wetenschappelijke inzichten over effectief onderwijs en de vele praktijkillustraties is het boek zowel voor studenten als ervaren onderwijsprofessionals informatief. Het kan als basisliteratuur gebruikt worden in verschillende trainingen en opleidingen. Gevorderden kunnen het als update en naslagwerk benutten. Alle lezers kunnen ermee in de HGW-spiegel kijken: *in hoeverre werk ik (nog steeds) conform de laatste richtlijnen?*

HGW: weer wat nieuws of niets nieuws?

Onderwijsprofessionals werken grotendeels al handelingsgericht, bewust dan wel onbewust. In die zin is HGW niet iets heel nieuws of een totaal andere manier van werken. HGW biedt een procesmatig én inhoudelijk kader en is daardoor goed te gebruiken bij kwaliteitsverbetering:

- Wat van HGW spreekt ons aan?
- Wat doen we al handelingsgericht?
- Wat zouden we nog beter willen doen?

1. Een ondersteuner is een onderwijsprofessional met extra expertise voor de begeleiding van leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. Het nieuwe ondersteuningsmodel voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften (2017) vervangt de vroegere begeleiding geïntegreerd onderwijs (GON) en inclusief onderwijs (ION, <https://onderwijsvlaanderen.be>).

Eenzijds doe je al veel handelingsgericht, anderzijds kan het altijd nog beter. Want bij HGW is het motto ‘je hoeft niet ziek te zijn om beter te willen worden’. Alle onderwijsprofessionals, vanuit welke visie dan ook, kunnen er hun voordeel mee doen: veel van het werk dat het team dagelijks ‘(on)bewust (on)bekwaam’ doet, wordt ‘bewust bekwaam’. Hiermee is het werk beter overdraagbaar. Zo ontstaat een professionele verbetercultuur waarin het herkenbare kader van HGW houvast biedt bij het leren van en met elkaar en bij de visieontwikkeling.

HGW anno 2018

Dit boek is een hertaling van het Nederlandse gele HGW-boek (Pameijer, 2017). Het beschrijft een geheel vernieuwde Vlaamse versie van HGW, die zowel het groene boek *Handelingsgericht werken op school* (2008)² als het paarse boek *Handelingsgericht werken in de klas* (2010)³ vervangt. Sinds de publicatie van beide boeken is er veel gebeurd. In opleidingen, trainingen en in de praktijk werd veel ervaring met HGW opgedaan. Inmiddels passen heel wat basis- en secundaire scholen (elementen van) HGW – op geheel eigen wijze – toe. De ervaringen die hiermee zijn opgedaan, hebben waardevolle informatie opgeleverd: wat werkt, wat werkt niet en waarom (niet)? Recent onderzoek biedt ook voortschrijdend inzicht over wat effectief is in het onderwijs en de ondersteuning van teams, leerlingen en ouders. Daarnaast zijn er beleidsmatige wijzigingen.⁴ Redenen genoeg om HGW grondig te herzien.

Wat is er verbeterd ten opzichte van de vorige versie van HGW?

- De volgorde en inhoud van de uitgangspunten zijn veranderd. Doelgericht werken staat nu op de eerste plaats.
- Behalve voor onderwijsbehoeften van leerlingen is er ook aandacht voor hun opvoedingsbehoeften en is er meer aandacht voor de ondersteuningsbehoeften van leerkrachten en ouders.
- De leerling heeft een sterkere positie gekregen: ongeacht zijn leeftijd wordt hij zoveel mogelijk betrokken bij het onderwijs. HGW draagt niet alleen samenwerken met leerlingen hoog in het vaandel, ook aan samenwerken met ouders wordt veel waarde gehecht. Ouderbetrokkenheid is in deze versie van HGW gedetailleerder uitgewerkt, net als het onderwijsondersteunende gedrag van ouders.
- HGW focust op wat werkt. Daarom zijn ook in deze versie wetenschappelijke gegevens over effectief onderwijs en effectieve interventies verwerkt. Er is bijvoorbeeld meer aandacht voor een positieve leerkracht-leerlingrelatie en effectieve feedback.

2. Pameijer, Van Beukering, Schulpen & Van de Veire (2008).

3. Pameijer, Van Beukering, De Lange, Schulpen & Van de Veire (2010).

4. In 2014 is het Decreet betreffende maatregelen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften (M-decreet) ingevoerd en in 2018 het nieuwe Decreet betreffende de leerlingenbegeleiding in het basisonderwijs, secundair onderwijs en de Centra voor Leerlingenbegeleiding.

- HGW is gerelateerd aan goed onderwijs voor alle leerlingen en voor de leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben: HGW in een zorgcontinuüm.
- Dat wat werkte, is verder uitgebouwd, zoals de succesvolle gesprekken met leerlingen en leerlingplannen, de constructieve samenwerking met ouders, de focus op doelen en bijhorende behoeften en de optimistische kijk.
- Dat wat niet werkte, is verwijderd, zoals de voorbeeldformulieren. Ten onrechte en onbedoeld zijn die verworpen tot administratieve rompslomp. Bewuste keuzes, gericht experimenteren en eigenaarschap zijn dan soms ver te zoeken. Dit boek bevat geen formulieren, het beschrijft alleen welke rubrieken een klasoverzicht, plan of gespreksverslag zou kunnen bevatten. Het laat de uitwerking daarvan geheel over aan het team.
- Bij de implementatie ligt nog meer dan voordien de nadruk op eigenaarschap. Maak als team eerst bewuste keuzes ten aanzien van HGW. Wat streven we na en waarom? Wat bevat ons en willen we behouden? Wat willen we eens uitproberen en waarom? Experimenteer samen en bepaal wat past bij de schoolvisie en wat effectief, wenselijk én haalbaar is.

Hoe kunnen onderwijsprofessionals het boek gebruiken?

Ieder heeft zo zijn eigen leerstijl. De een leest graag over HGW, de ander hoort er liever over, observeert hoe het er in de praktijk uitziet of interviewt een school of collega die handelingsgericht werkt. Door die verschillen te benutten, versterken collega's elkaar. Sommige teamleden lezen hoofdstukken uit dit boek en presenteren hun bevindingen in het team. Anderen observeren en bevragen collega's die handelingsgericht werken en delen hun conclusies met het team. Daarna probeert ieder teamlid een zelfgekozen aspect van HGW uit: wat werkt voor mij, waar liggen kansen voor onze school en welke valkuilen zijn er? Vervolgens verdiept iedereen zich weer in HGW en krijgt het nog meer betekenis in de school.

Dank

Allereerst veel dank aan Tanja van Beukering, Sonja de Lange en Yolande Schulpen. Zonder hun expertise, inspiratie en doorzettingsvermogen en de fijne samenwerking waren de eerdere HGW-boeken er nooit geweest! Dankzij jullie is een solide fundament gelegd waarop we konden voortbouwen. Meelezers hebben een waardevolle bijdrage geleverd aan dit boek: veel dank voor jullie grote betrokkenheid bij HGW. We zijn jullie erkentelijk voor het kritisch-constructieve meedenken, de complimenten en de vele goede suggesties! Extra dank aan Lodewijck Jonckheere, Inge Lootens, Mieke Meirsschaut, Els Merlevede, Jana Neiryndck, Sarah Nachtegael, Ellen Ollevier, Annemie Schotanus,

Kathleen Stevens, Elke Struyf, Liesbet Van der Heyden, Vera Van Heule, Diane Vercaigne, Karine Verschueren en Lies Verlinde. Ook extra dank aan alle scholen die HGW implementeren en inspirerende voorbeelden leverden voor dit boek. We hebben veel van en met jullie geleerd en doen dat nog steeds met veel plezier!

Ten slotte

Heb je positieve ervaringen met HGW en/of suggesties ter verbetering? Laat het weten via www.handelingsgerichtwerken.be. Want HGW blijft in ontwikkeling en praktijkervaringen en -onderzoeken bieden waardevolle feedback voor de verdere ontwikkeling.

Voor iedereen die met dit boek aan de slag gaat: veel werkplezier en succes!

NOËLLE PAMEIJER, ANNELEEN DENYS, BENEDIKTE TIMBREMONT en HUGO VAN DE VEIRE
Gent, juni 2018

1.

HANDELINGSGERICHT WERKEN EN GOED ONDERWIJS: INLEIDING

Dit boek is hét basisboek HGW en kan ook als naslagwerk dienen.

1.1 Vooraf

Vraag tien leerkrachten wat HGW voor hen betekent en je krijgt tien verschillende antwoorden. Voor de één staat HGW voor het denken in mogelijkheden en kansen, de ander denkt aan het invullen van formulieren. Reacties op HGW verschillen: opgelucht (“Gelukkig, niet wéér iets nieuws”), verrast (“Ik ben eigenlijk al handelingsgericht bezig”) of constaterend (“We doen al veel, maar nog niet in samenhang”). Er kan een licht verontwaardigde toon klinken (“Moeten we daaraan een implementatietraject besteden?”). Vaak gaat er veel schuil achter zo’n reactie. Denk aan de hardwerkende leerkracht die onvoldoende waardering krijgt of die moe is van de ad-hoc-aanpak van het bestuur en de volgende bui al voelt hangen (“... weer iets nieuws, het vorige project is nog niet eens geborgd”).

Dit boek bespreekt zowel de mogelijkheden, kansen, krachten en successen van HGW als de valkuilen, missers en uitdagingen bij de toepassing ervan. Het doel daarvan is dat teams profiteren van de mogelijkheden, de valkuilen vermijden en de uitdagingen overwinnen.

1.2 HGW: kosten en baten?

HGW kost tijd en energie. Tegelijkertijd kunnen aspecten van HGW tijd besparen en, vanwege de positieve effecten, energie en werkplezier geven. Het bruikbare kader geeft onderwijsprofessionals meer grip op hun dagelijkse werk. HGW biedt ook houvast in de communicatie

met collega's, leerlingen, ouders en deskundigen die de school ondersteunen. De uitgangspunten zijn makkelijker toe te passen bij een individuele leerling dan bij een klas. De overeenkomsten en verschillen in een klas in kaart brengen en analyseren, en een plan van aanpak maken, uitvoeren en evalueren, zijn verre van eenvoudig. Sommige leerkrachten vragen zich af of de baten daarvan opwegen tegen de kosten. Ze vrezen formulieren in te vullen omdat het moet, in plaats van omdat het bijdraagt aan de kwaliteit van hun onderwijs. Ze hebben meer aan een zelf ontworpen dag- of weekplanning. Ook daarbij kan HGW helpen.

Het implementeren en borgen van HGW is een intensief, dynamisch en uitdagend proces. Als een school met HGW aan de slag wil, dan maakt de directie samen met het bestuur en het team bewuste keuzes, passend bij de schoolvisie en ontwikkelingen in de school. Het gaat altijd om *HGW op maat*. Relevante vragen zijn daarom: past HGW bij onze missie, visie, waarden, opvattingen en overtuigingen? Sluit het aan bij de doelen die we nastreven? Past het bij de redenen waarom we van ons werk houden en trots zijn op ons vak? Waarom willen wij (nog) meer handelingsgericht werken? Wat levert het ons op? Wat merken wij, onze leerlingen en hun ouders ervan? Wat kost het ons aan tijd en energie? Verbeteren we met HGW ons pedagogisch-didactisch handelen? Implementatie op maat vereist niet alleen een bepaalde attitude, kennis en kunde, het vereist ook keuzes: gaan we voor alle zeven uitgangspunten tegelijk of starten we met één uitgangspunt? Focussen we eerst op één vakgebied of op de motivatie van leerlingen?

Het is aan de lezer om te beslissen in hoeverre HGW past bij zijn of haar visie op goed onderwijs. Past het erbij, welke keuzes maak je dan? Focus je in eerste instantie op een leerling die extra ondersteuning nodig heeft, op een aantal leerlingen of op de hele klas? Ontwerp je een eigen klasoverzicht? Of benut je de richtlijnen communicatie in de gesprekken met leerlingen en ouders?

1.3 HGW en goed onderwijs?

Alle leerlingen hebben recht op goed onderwijs dat aansluit bij hun mogelijkheden en onderwijsbehoeften. Het M-decreet betreffende maatregelen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften (2014) is een belangrijke stap in de richting van inclusief onderwijs. Om dat mogelijk te maken, moeten scholen een brede basiszorg uitbouwen waarbij de school vanuit een visie op zorg de ontwikkeling van alle leerlingen stimuleert en problemen tracht te voorkomen. Dat staat ook zo omschreven in het Decreet betreffende de leerlingenbegeleiding in basisonderwijs, secundair onderwijs en CLB (2018). HGW bestond al voor het M-decreet en het Decreet betreffende de leerlingenbegeleiding. De uitgangspunten van HGW faciliteren een kwaliteitsvolle implementatie van beide decreten. Veel scholen kiezen voor HGW, omdat het hen ondersteunt bij het realiseren van goed onderwijs. Het geeft bijvoorbeeld handvatten voor *hoe het onderwijs beter af te stemmen is op de mogelijkheden en onderwijsbehoeften van leerlingen*. HGW stelt bovendien de cruciale vraag wat een leerkracht nodig heeft om goed onderwijs te bieden. Uiteindelijk zijn het de leerkrachten die het

onderwijs passend maken. Ze moeten dus toegerust zijn om goed onderwijs te geven en leerlingen extra te begeleiden. *De ondersteuningsbehoeften van leerkrachten* verschillen van situatie tot situatie en van leerkracht tot leerkracht. Met HGW is ook daar zicht op te krijgen.

Goed onderwijs focust op *wat leerlingen wél kunnen en willen en op hun talenten en interesses*. HGW helpt om gericht naar de positieve kenmerken van iedere leerling te zoeken, die uit te bouwen en te benutten in het passend maken van het onderwijs en de ondersteuning. De leerling zelf speelt daarbij een belangrijke rol.

Ouders dragen bij aan het schoolsucces van hun kinderen. Hier is nog veel winst te behalen (Onderwijsraad, 2010). Goed onderwijs zet daarom ook in op het versterken van *ouderbetrokkenheid*. De sterke positie van ouders in HGW draagt daaraan bij. HGW biedt een handreiking voor de samenwerking en communicatie met ouders, zodat zij kunnen meedenken over het onderwijsaanbod dat past bij wat hun kind nodig heeft om met plezier naar school te gaan en optimaal te leren. Zo ondersteunen ouders het onderwijs en staat de school er niet alleen voor.

Met *doelgericht werken* zijn de leerprestaties van een school, graad, klas en individuele leerlingen te maximaliseren. HGW is te benutten bij het analyseren en verbeteren van de effecten van de extra ondersteuning.

Succesvolle samenwerking tussen professionals in en buiten de school vereist een gezamenlijk kader: welke doelen streven we na en welke taal spreken we? De uitgangspunten van HGW helpen daarbij, omdat ze ook herkenbaar en toepasbaar zijn voor de professionals die betrokken zijn bij het opgroeien en opvoeden van leerlingen. In Vlaanderen zijn de pedagogische begeleidingsdiensten en het CLB nauw betrokken bij scholen. Ze zetten dan ook al jaren in op professionalisering in HGW en handelingsgerichte diagnostiek (HGD¹). Zo kan een CLB ook een brug slaan tussen de school en andere externe hulpverleners die op school komen.

Dit boek beschrijft hoe HGW bijdraagt aan goed onderwijs en de samenwerking met (externe) deskundigen. Het biedt echter geen kant-en-klare oplossingen en kan niet alle problemen in het onderwijs oplossen. Het geeft wél grip op de successen en de knelpunten en biedt daarmee perspectief op een oplossing.

1.4 Handelingsgericht werken in een zorgcontinuüm

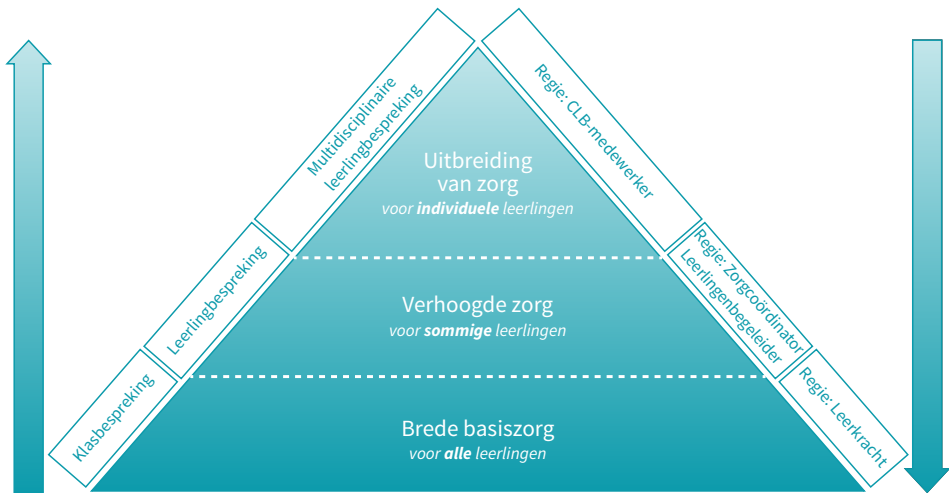
Als alle onderwijsprofessionals en deskundigen in en rondom de school werken volgens dezelfde zeven uitgangspunten, dan *hanteren ze dezelfde visie, streven ze hetzelfde na en spreken ze dezelfde taal*. Zo'n gemeenschappelijk kader vergemakkelijkt hun samenwerking aanzienlijk. Het biedt een kader voor de communicatie met elkaar, met leerlingen en met ouders: zo willen wij graag samenwerken, wat vinden jullie daarvan?

1. Pameijer & Van Beukering (2015).

Fungeert HGW ook als inspiratiebron voor een bestuur of scholengemeenschap, dan ontstaat een doorgaande lijn vanuit een gedeeld werkconcept:

- de teams van de gewone scholen en de interne deskundigen werken handelingsgericht, evenals de deskundigen rondom de school;
- de toekenning van extra externe ondersteuning of de beslissing tot een individueel curriculum gebeurt handelingsgericht;
- de teams van de scholen voor buitengewoon onderwijs werken volgens dezelfde principes.

We onderscheiden drie niveaus in het zorgcontinuüm, die te visualiseren zijn in een driehoek, zoals in figuur 1.1. De samenwerking tussen de verschillende partners en wie de regie opneemt, verschillen per zorgniveau.

Figuur 1.1. Zorgcontinuüm.

Het zorgcontinuüm bevat drie niveaus:

- brede basiszorg: goed onderwijs, 80-85% van de leerlingen gedijt hier goed bij;
- verhoogde zorg: extra ondersteuning door schoolinterne deskundigen voor ongeveer 10-15% van de leerlingen;
- uitbreiding van zorg: extra ondersteuning door externe deskundigen voor ongeveer 5-10% van de leerlingen.

De niveaus hangen samen en versterken elkaar, vandaar de twee pijlen in de figuur.

■ **Zorgniveau 0: brede basiszorg op school**

Goede brede basiszorg start met kwaliteitsvol onderwijs in de klas voor alle leerlingen en met een goed zorgbeleid. Alle acties zijn gericht op het welbevinden van leerlingen, op maximale ontplooiing en zoveel mogelijk proactief en preventief werken. In verschillende stappen gaat men waarnemen, analyseren, doelen bepalen, het onderwijsaanbod

plannen en uitvoeren voor de klasgroep. Meerdere keren per jaar evalueert de leerkracht de ontwikkeling van alle leerlingen en analyseert zo de impact van het geboden onderwijs. In een klasbespreking (zoals tijdens een collegiaal overleg, vakvergadering of klas-senraad) wisselen collega's regelmatig de vorderingen uit. Het doel van een klasbespreking is om de stappen binnen brede basiszorg te bespreken en bij te sturen. Daarmee valt veel van en met elkaar te leren. Zo heeft de school bovendien goed zicht op alle leerlingen.

De regie in brede basiszorg ligt bij de leerkracht. Ze wordt daarbij gesteund door de schoolinterne onderwijsprofessionals (zoals collega's, zorgcoördinator, leerlingenbegeleider en directie). Bij de opmaak en evaluatie van het beleid op leerlingenbegeleiding betreft de school relevante actoren. Voor schoolondersteuning zoekt de school externe ondersteuning bij de pedagogische begeleidingsdienst (PBD) of een andere externe dienst. Voor bijkomende inhoudelijke expertise doet de school een beroep op het CLB. Het CLB en de school maken afspraken over de schoolspecifieke samenwerking en leggen die vast (Decreet betreffende de leerlingenbegeleiding, 2018).

■ **Zorgniveau 1: verhoogde zorg, de leerlingbespreking**

Nu en dan is het gewenst om de ontwikkeling van sommige leerlingen uitgebreider te bespreken met interne onderwijsprofessionals in een leerlingbespreking. Het doel van een leerlingbespreking is doelen en onderwijsbehoeften voor de leerling te formuleren en de leerkracht te ondersteunen bij het lesgeven aan *déze* leerling. In een leerlingbespreking participeren de leerkracht, de zorgcoördinator of leerlingenbegeleider en eventueel een andere *interne deskundige* van de school. Ook de leerling en zijn ouders zijn er direct of indirect bij betrokken. De school kan het CLB-team consulteren om mee na te denken over de verhoogde zorg. Ook schoolondersteunende diensten (zoals PBD) stellen hulpmiddelen ter beschikking om scholen te helpen in het formuleren van onderwijsbehoeften. De regie bij de uitvoering blijft wel in handen van het schoolteam en de interne zorg. De zorgcoördinator of leerlingenbegeleider leidt dan ook meestal de leerlingbespreking.

In een leerlingbespreking gaat het om vragen zoals:

- Wat is er aan de hand en wat betekent dat voor de doelen en de aanpak?
- Hoe kunnen we deze leerling en zijn leerkrachten en ouders ondersteunen?

Daarna gaan de betrokkenen doelgericht aan de slag en evalueren ze de impact van de ondersteuning. Zijn de doelen behaald, dan kan de leerling terug naar de brede basiszorg. Bij sommige leerlingen zijn de doelen waarschijnlijk nog niet behaald en/of zijn er vragen die een externe deskundige vereisen. Dan wordt een multidisciplinaire leerlingbespreking georganiseerd.

■ **Zorgniveau 2: uitbreiding van zorg, multidisciplinaire leerlingbespreking (MDL)**

In een MDL op school (ook wel MDO, zorgteam of cel leerlingenbegeleiding genoemd) participeren naast de school, de ouders en de oudere leerling, één of meer externe

deskundigen uit het onderwijs en/of de jeugdhulp. Het doel van een MDL is de situatie rondom de leerling zodanig te begrijpen dat men doelen voor de leerling en de onderwijsleer- en opvoedingssituatie kan formuleren en een gepast aanbod kan ontwerpen. In dit zorgniveau is het CLB de eerst aangewezen externe partner waar de school een beroep op kan doen. De regie is dus in handen van het CLB-team. Na een analyse van de situatie (bijvoorbeeld via een HGD-traject) zoekt het CLB-team naar afstemming tussen het onderwijs- en opvoedingsaanbod en de onderwijs- en opvoedingsbehoeften van de leerling. Men kan ook nagaan met het CLB of een verwijzing voor externe hulp aangewezen is of dat een individueel curriculum voor de leerling nodig is.

Het zorgcontinuüm doet vermoeden dat de zorgniveaus elkaar één voor één opvolgen, maar in de praktijk kunnen ze door elkaar heen lopen. De toepassing is dus flexibel en op maat. Vandaar de stippellijnen tussen de niveaus (zie figuur 1.1).

Relatie tussen HGW in de brede basiszorg en HGW voor individuele leerlingen

Jarenlange toepassing van HGW heeft voortschrijdend inzicht opgeleverd, met name ten aanzien van de brede basiszorg. Die vereist een meer pragmatische benadering dan aanvankelijk ingeschat. Daarom ligt de focus nu anders. Zoek eerst de overeenkomsten in de klas en daarna de verschillen. Hoe ontwikkelt deze klas zich en wat draagt daartoe bij? Focus vervolgens op de leerlingen die zich anders ontwikkelen dan gepland. Analyseer de situatie rondom hen en bepaal welke extra ondersteuning ze nodig hebben. Er zijn vast meer leerlingen die ook baat hebben bij die ondersteuning. Focus daarom weer op de klas: is wat deze individuele leerling extra nodig heeft, te integreren in het aanbod voor de klas of een subgroep? Zo neemt de kwaliteit van de brede basiszorg toe, is de extra ondersteuning beter te organiseren en profiteren meer leerlingen ervan. Kortom, ga als volgt te werk: van klas → individuele leerlingen → klas.

1.5 Opzet van dit boek

Wat is goed onderwijs en wat maakt leerlingenbegeleiding succesvol? Hoe draagt HGW daartoe bij? Daarover gaat dit boek.

De zeven uitgangspunten van HGW komen in hoofdstuk 2 aan bod: *wat* zijn de uitgangspunten en *waarom* zijn die belangrijk? Na een wetenschappelijke en theoretische onderbouwing wordt geïllustreerd *hoe* de uitgangspunten toe te passen zijn in de praktijk.

Hoofdstuk 3 gaat over *effectief onderwijs*. Wat weten we uit onderzoek naar effectief pedagogisch-didactisch handelen en hoe is die kennis in te zetten in de brede basiszorg? HGW hecht belang aan een preventieve aanpak: hoe beter de kwaliteit van het onderwijs, hoe meer leerlingen daarvan profiteren. Ofwel: hoe sterker de boot, hoe minder leerlingen uit de boot vallen.

Samenwerken en communiceren met leerlingen en hun ouders komt aan bod in de hoofdstukken 4 en 5. Welke attitude, kennis en vaardigheden heb je nodig om goed samen te werken en constructief te communiceren? Welke gesprekken voer je met alle leerlingen en ouders? Als je je zorgen maakt over een leerling, hoe ga je dan te werk? Hoe bereid je een goed gesprek voor? Wat vraag je, wat zeg je en waarom? Hoe rond je het gesprek aangenaam af? Hoe denk je met elkaar mee zonder dat je op elkaars stoel gaat zitten? En wat te doen als een gesprek met een leerling of met ouders moeizaam verloopt?

Hoofdstuk 6 werkt *HGW in een zorgcontinuüm* uit. Het hoofdstuk start bij de brede basiszorg. Hoe krijg je zicht op de overeenkomsten en verschillen in de klas en grip op het lesgeven en de impact daarvan? Helpen een klasoverzicht, een plan met actiepunten en/of een bespreking met collega's misschien? In de hogere zorgniveaus gaan we in op *het ondersteunen van sommige leerlingen en individuele leerlingen*. De leerlingbespreking komt aan bod: hoe bereid je die voor, hoe structureer je de bespreking en hoe kom je tot afspraken waar alle betrokkenen achter staan? Bij een MDL vraagt de school hulp aan een externe deskundige, zoals het CLB. Hoe organiseer je dat overleg zodat iedereen aan het woord komt en de leerling én zijn leerkrachten en ouders er wat aan hebben?

Hoofdstuk 7 gaat over de implementatie van HGW. Hoe creëer je een lerende organisatie waarin een team met plezier en succesvol handelingsgericht samenwerkt? Hoe draagt HGW bij aan een professionele verbetercultuur waarin je je elke dag afvraagt wat al goed gaat en wat nog beter kan? De nadruk ligt op eigenaarschap: welke keuzes maken we als team, waarom en wat beogen we ermee te bereiken? Wat moet en wat mag? Welke ruimte is er om te experimenteren? Er zijn ook voorbeelden van goede praktijken om HGW te implementeren, zoals de proeftuinen Prodia. Ervaringen van teams, leerlingen en ouders komen ook aan bod: wat merken zij van HGW? Tot slot is er aandacht voor borging: hoe houd je dat wat werkt levend?

1.6 Leeswijzer

Dit basisboek over HGW kan je vanaf hoofdstuk 2 ook gebruiken als naslagwerk: dat wat jij wilt weten over HGW, bepaalt welk hoofdstuk je leest. Daarom is enige overlap tussen de hoofdstukken niet te vermijden.

Wil je weten waarom je HGW (nog) gericht zou toepassen? Ben je benieuwd naar wat de zeven uitgangspunten kunnen betekenen voor het dagelijkse werk? Heb je behoefte aan voorbeelden hiervan? Lees dan hoofdstuk 2.

Heb je interesse in de kenmerken van effectief onderwijs en effectieve pedagogisch-didactische aanpakken waar alle leerlingen baat bij hebben? Ga dan naar hoofdstuk 3.

Heb je behoefte aan heldere richtlijnen en handige tips voor een succesvolle samenwerking met leerlingen? Wil je meer weten over leerlinggesprekken en leerlingplannen? Bestudeer dan hoofdstuk 4.

Heb je behoefte aan duidelijke richtlijnen en handige suggesties voor een constructieve communicatie en plezierige samenwerking met ouders? Wil je weten wat ouderbetrokkenheid inhoudt? Verdiep je dan in hoofdstuk 5.

Wil je meer weten over de drie niveaus van het zorgcontinuüm en de implicaties daarvan? Dan is hoofdstuk 6 interessant.

Ben je benieuwd naar de toepassing van HGW, op maat en passend bij jouw school? Wil je meer weten over de succesfactoren én valkuilen daarbij? Heb je behoefte aan een stappenplan voor de implementatie? Ben je geïnteresseerd in ervaringen van andere scholen? Lees dan hoofdstuk 7.

Heb je behoefte aan meer praktijkvoorbeelden, illustraties en theoretische verdiepingen? Op het online platform **Sofia** vind je de bijlagen per hoofdstuk (toegangscodes vooraan in het boek). Of ga naar www.handelingsgerichtwerken.be² en klik op 'bijlagen Vlaams HGW-boek' onder 'Materialen'.

1.7 Tot slot: de termen in dit boek

Qua terminologie hebben we een aantal keuzes gemaakt met het oog op de leesbaarheid.

- Leerkrachten, zorgcoördinatoren, leerlingenbegeleiders, directies, zorgleerkrachten, pedagogisch begeleiders, ondersteuners en CLB-medewerkers noemen we *onderwijsprofessionals*.
- Onderwijsprofessionals duiden we aan met 'zij' en leerlingen met 'hij'. Overal waar *zij/haar* staat, kan ook *hij/hem* worden gelezen, en omgekeerd.
- Daar waar *ouders* staat, is ook 'verzorgers' of 'opvoeders' te lezen.
- We verkiezen de term *leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben* in plaats van leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften, omdat wat zij nodig hebben niet zozeer speciaal is dan wel extra (www.additionalsupportneeds.org.uk). De extra ondersteuning komt bovenop het basisaanbod en kan hetzelfde (meer of minder) of anders zijn. In die zin is het dus niet zozeer 'specifiek', want dat wat de betreffende leerling nodig heeft, is meestal ook goed voor andere leerlingen.

Bijlage bij hoofdstuk 1

Op het online platform **Sofia** vind je de bijlage.

Of ga naar www.handelingsgerichtwerken.be en klik op 'bijlagen Vlaams HGW-boek' onder 'Materialen'.

Bijlage 1.1 Zorgcontinuüm, in powerpoint